

Nemateriální kulturní dědictví jako předmět etnologického výzkumu

(Intangible Cultural Heritage as a Subject of Ethnological Research)

ZUZANA BEŇUŠKOVÁ, MARTINA PAVLICOVÁ

DOI: <https://doi.org/10.2478/se-2021-0001> © Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV

© 2021, Zuzana Beňušková, Martina Pavlicová. This is an open access licensed under the Creative Commons

Zuzana Beňušková, Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV v Bratislave, Klemensova 19, 813 64, Bratislava; e-mail: zuzana.benuskova@savba.sk; Martina Pavlicová, Ústav evropské etnologie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Arna Nováka 1, 602 00 Brno; e-mail: pavlicov@phil.muni.cz

How to cite: Z. Beňušková, M. Pavlicová (2021). Nemateriální kulturní dědictví jako předmět etnologického výzkumu. Slovenský národopis, 69(1), 5–13, DOI: <https://doi.org/10.2478/se-2021-0001>

Výročia sú príležitosťou na obzretie sa dozadu a bilancovanie, ale rovnako môžu byť aj novým impulzom do ďalšej etapy života. Nielen jednotlivci, ale aj inštitúcie majú svoje „rites de passage“, ktorými sú buď výročia ich vzniku alebo výročia udalostí, ktoré zásadným spôsobom ovplyvnili ďalší vývin. Takéto udalosti pripomína aj toto číslo Slovenského národopisu. Jeho hlavný blok je zameraný na nehmotné kultúrne dedičstvo, ktorého ochrana už 15 rokov na Slovensku podlieha medzinárodnému Dohovoru UNESCO. Štyri štúdie predstavujú štyri úplne iné prístupy k výskumu nehmotného kultúrneho dedičstva. Bernard Garaj sleduje pätnásťročnú cestu osudov fujary od jej vyhlásenia za Majstrovské dielo ústneho a nehmotného kultúrneho dedičstva UNESCO až po súčasnosť. Mapuje dôležité procesy spojené so životom fujary – od jej výroby, vlastností, využitia, až po javy sociokultúrnej povahy a vnímanie fujary v dnešnej spoločnosti. Ľudový odev, ako výrazný prvok kultúrneho dedičstva, priťahuje pozornosť verejnosti, ale neustále aj odborníkov. Martin Šimša hľadá vývinové spojitosti vo formách ľudového odevu a pôsobenia slohových odevných štýlov v historickej perspektíve. So zámerom porozumieť vývinu vybraných odevných súčiastok ženského odevu analyzuje ich výskyt v širšom stredoeurópskom priestore s akcentom na Moravu a Slovensko. Ľudová výroba je inšpiráciou pre súčasnú modernú tvorbu dizajnérov. Výsledky štvorročného projektu s výstižným akronymom Identita.sk približujú Veronika Kotradová a Wanda Borysko. Výskumný tím architektov a dizajnérov zo Slovenskej technickej univerzity s cieľom porozumieť princípom udržateľnosti tradičných výrobkov absolvoval niekoľko expedícií po rôznych regiónoch Slovenska, kde členovia vý-

skumného tímu sledovali miestne rozvojové impulzy, ale aj bariéry tvorby a distribúcie súčasného tradičného remesla a rešpektovanie jeho regionálnych odlišností. Neobišli ani význam tradičných remeselných výrobkov v živote súčasného človeka a úlohu inštitúcií v ich ochrane, dokumentácii a propagácii. Na prepojenie regionálneho rozvoja a sociálneho a kultúrneho potenciálu tradičnej ľudovej kultúry upozorňuje aj štúdia Ivana Murina, ktorá vznikla ako výsledok medzinárodného výskumu. Realizoval ho vo vyludňujúcich sa regiónoch Slovenska. Etnografické informácie, historické demografické dáta a modelovanie prenosu obsahov kultúrneho dedičstva na nasledujúce generácie sú ukazovateľmi udržateľnosti lokálnej kultúry. Okrem toho, že štúdia prináša bohatú teoretickú bázu, cez ktorú je možné uchopiť hľadanie súvislostí medzi spoločnosťou, kultúrou a kvalitou života v regióne, upozorňuje na význam kultúrneho dedičstva v podmienkach nepriaznivého demografického vývinu a na spätné dopady meniaceho sa zloženia obyvateľstva na kultúrne dedičstvo.

Jedna z troch štúdií mimo hlavného bloku je venovaná ďalšiemu výročiu, ktoré si v roku 2021 pripomíname. Je ním 75 rokov existencie Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV, ktorý je domovskou inštitúciou tohto časopisu a jeho autorkou je Tatiana Zachar Podolinská. Mimo hlavného tematického bloku sú aj dva príspevky interdisciplinárneho charakteru – štúdia Marty Fülöpovej vychádza z analýzy literárneho diela Andreja Sládkoviča a nazerá do minulosti a text kolektívu autoriek Lucie Hargašovej, Barbary Lášticovej, Xenie-Daniely Poslon a Dóry Belán vznikol na základe kolektívneho výskumu sociálnych psychológov a analyzuje aktuálny problém predsudkov voči marginalizovanej skupine obyvateľstva.

Pojem kultúrne dedičstvo sa v etnológii/antropológii prekrýva s tradičnou ľudovou kultúrou, ktorá je odovzďavanou súčasťou kultúry každého spoločenstva, čím zabezpečuje kontinuitu tradícií (Luther, 2015). Jej zachovávanie v rôznych formách adaptovaných na súčasnosť prispieva k udržateľnosti kultúrnej diverzity. Tradičná ľudová kultúra sa podieľa na formovaní identít na rôznych geografických úrovniach a na vytváraní špecifik rôznych societ. Inšpiráciou pre tému tohto čísla Slovenského národopisu je 15. výročie ratifikácie Dohovoru o ochrane nehmotného kultúrneho dedičstva na Slovensku, prijatého Generálnou konferenciou Organizácie spojených národov UNESCO v roku 2003.¹ Slovensko sa jej prijatím 24. júna 2006 medzinárodne zaviazalo plniť záväzky² vyplývajúce z Dohovoru a pre štátne orgány z toho vyplynulo, že sa začali viac zaujímať o systematické zabezpečenie tohto typu kultúrneho dedičstva. Identifikácia, ochrana a využitie tradičnej ľudovej kultúry, ako súčasť kultúrneho dedičstva, sú viac či menej podporované aj mimo systémov vyplývajúcich z implementácie Dohovoru.

Kultúrne inžinierstvo vo vzťahu k tradičnej ľudovej kultúre však nie je novodobá záležitosť, ale vzniklo súbežne s rozvojom industrializácie. Na Slovensku a v Česku mala ochrana kultúrneho dedičstva 70 rokov spoločné historické priesečníky, ich výsledok a následný vývin je preto logické sledovať súbežne. V súvislosti s vytvorením pravidiel ochrany kultúrneho dedičstva a ich rozšírenia aj na jeho nehmotnú súčasť sa zintenzív-

1 Znenie dohovoru pozri: <https://www.ludovakultura.sk/wp-content/uploads/2017/09/2-1-2-Dohovor-o-ochrane.pdf>.

2 Okrem zavedenia predmetov vzdelávania o regionálnej a tradičnej ľudovej kultúry do školských osnov, vytvorenia centrálnej databázy informácií o ľudovej kultúre a zavedenia ďalších systematických krokov v ochrannom procese sa v tomto dokumente predpokladalo aj vytvorenie zoznamov nehmotného kultúrneho či živého dedičstva na Slovensku.

nil široký společenský a odborný dialóg na túto tému. Popri pozitívach ochrany, odborníci pozorne sledujú aj súčasné trendy vývoja chránených prvkov a možné negatívne dopady praktík vyplývajúcich z Dohovoru, založených na národnej logike a globálnom vládnutí (Hannerz, 1998; Bendix, 2008; Hamar, Volanská, 2015). Kultúrne dedičstvo sa stalo objektom politickej a ekonomickej agendy v takmer každej krajine sveta. Je predmetom ochrany, ale zároveň komoditou a nástrojom na získanie národnej prestíže a ekonomického zisku (Bitušíková, 2015).

Zájem o tradiční lidovou kulturu se proplétá dějinami Evropy v různé intenzitě již od počátku 19. století. Soustředíme-li se na české a slovenské teritorium,³ lze vidět, že spolu se zaznamenáváním projevů kultury venkova, jež postupovalo od prvních zápisů písní či slovesnosti ke stále komplexnějšímu zaznamenávání života této sociální vrstvy, se poměrně brzy projevil také tendence snah o jejich záchranu a uchování. Souviselo to samozřejmě s proměnami venkovské společnosti, jejíž tradiční způsob života zasahovala jak rozvíjející se průmyslová výroba, tak intenzivní nástup masové kultury. Dějiny našeho oboru v českém prostředí jsou pomyslně odvíjeny od Národopisné výstavy československé, jež se konala v roce 1895 a která vlastně „korunovala“ zájem o lidovou kulturu v poslední třetině 19. století. Položila nejen základ vědeckého studia kultury venkovských vrstev, ale nastolila také ochranné tendence k postupně již mizejícím lidovým tradicím na venkově. Inspirovaná byla průmyslovými výstavami, které byly organizovány v Evropě od poloviny 19. století. Národopisná výstava československá se konala v Praze v areálu, který byl dějištěm výstavy uspořádané v roce 1891 na oslavu stého výročí průmyslové výstavy. Výstava nabídla jak tematické muzejní expozice včetně replik lidového stavitelství na ploše výstaviště, tak prezentace folklorních projevů na scéně včetně jejich využití při „oživování“ vybraných expozic. Ačkoli se konala v Praze, kromě českých, moravských a slezských účastníků a představení lidové kultury z jejich etnografických oblastí se na ni prezentovalo také Slovensko. A to např. nejenom prací slovenského architekta Dušana Jurkoviče, který kromě komplexu valašských staveb navrhl pro výstavu také čičmanské gazdovství (Frolec, 1968: 226), ale rovněž výpravou slovenských hudebníků a tanečníků, byť jejich účast byla z politických důvodů skromná (Brouček, 2015).⁴ Prvotní výzva k výstavě, kterou uveřejnil tehdejší ředitel Národního divadla F. A. Šubrt v roce 1891, byla otištěna v řadě českých novin a časopisů a také ji publikovaly slovenské Národné noviny; do prozatímního výstavního výboru, který vzešel z ustavující schůze výstavy

3 Vzhľadom na komparatívne uchopenie témy spoluautorkami sme jednotlivé časti editoriálu zachovali v ich pôvodnom jazyku (pozn. redakcie).

4 V publikaci *Národopisná výstava československá* se o slovenské výpravě píše: „Poprvé vystoupili uherští Slováci dne 1. října a sice pozdě večer v amfiteatru. Tam zřízena byla »koliba« (salašnická bouda), uspořádán lesík a pokryta okolní půda zeleným trávníkem. Před kolibou visel na rasochách kotel, pod kterým praskal živý oheň. V kotli se vařila žinčica. Kolem něho počínali sobě Slováci zcela tak přirozeně, jako když se nalézají doma na horách. Vařili, zpívali při tom své dumné písně, Jura Melik písal na prastarou, velikou fujaru, gajdoš Matuš Šujafanda hrál na dudy a tančil později divoce »odzemek zbojnický«, jiní hráli na píšťaly, na to opět zněly melancholické písně a vše to dělo se pod širým nebem za chladného večera. Obraz skutečného života byl úplný, vadilo jen, že okolní život výstavní doléhal sem svou hlučností a že scenerie a lid slovácký byli příliš oddáleni od diváků. Z té příčiny v následujících dnech přeloženy zpěvy a tance uherských Slováků do koncertní síně, v níž přicházely daleko více k platnosti právě tak jako postavy Slováků, právě to modely pro malíře a sochaře. Při těchto večerech nebylo ovšem žádného určitého programu: prováděno kromě počátku to, co přinesl na mysl okamžitý nápad, rozjařenost a různá nálada vůbec, pravidlem jen střídány byly písně s tanci. V každém vzhledě, zvláště pak se stanoviska národopisného, byly tyto výjevy svrchované pozoruhodny a měly velikou cenu.“ (*Národopisná výstava československá*, 1895: 526–527)

konané 28. července 1891, byl pro kontakt se Slovenskem zvolen literární historik Jaroslav Vlček (Brouček, 2002: 179). Jak již bylo naznačeno, v komplexu zájmu o tradiční lidovou kulturu venkova, která v druhé polovině a zejména na konci 19. století byla výrazným společenským tématem v mnohonárodnostní rakousko-uherské monarchii a nesla především ideu národní myšlenky, se projevoval také pohled ochrany tradic. Byl sice propojen s dalšími rolemi těchto aktivit – vzdělávacími, hospodářskými či uměleckými – v každém případě však nebyl zanedbatelný. Vznik sbírek lidového oděvu, výšivek či sběratelské zápisy folkloru byly totiž dokladem nejen dědictví předků, z něhož vycházela národní idea, ale také dokladem pro budoucnost.

Vedle sběratelských a muzejních tendencí však existovaly i další proudy, které vedly k uchování lidové kultury. Vztahuje se k nim např. oblast lidové rukodělné výroby. Rozvoj průmyslu uspil zánik mnohých tradičních řemesel či podomácké práce, což na konci 19. století vedlo také ke snahám o jejich záchranu a zvelebení (Jančář, 2004: 206). Od počátku 20. století se podchycení rukodělné výroby odvíjelo ve dvou proudch, jenž jeden reprezentovaly řemeslné školy s výrobky podle tradičních technologií, druhý pak akcentoval výtvarný umělecký pohled, jenž v lidové tvorbě hledal inspiraci pro užité umění (Šimša, 2007: 9–10; Křížová, 2001).

Na Slovensku vznikli viaceré spolky a výrobné družstvá,⁵ ktoré podporou odbytu ručne vyrobených výrobkov, vychádzajúcich z miestnych tradícií, podporili udržateľnosť zručností ich tvorcov a tvorkyň a tie pretrvali až do ich následnej inštitucionálnej ochrany. Na princípe ponuky a dopytu vytvárali kópie aj novotvary ľudových umeleckých výrobkov. Už koncom 19. storočia sa v kruhoch vlastenecky orientovaných meštianskych vrstiev v Čechách, na Morave, aj na Slovensku sformoval umelecký smer označovaný ako hnutie Svojráz. Vytvoril módný štýl, vychádzajúci z prvkov ľudového odevu a ornamentu. Sú v ňom zreteľné počiatky výtvarného folklorizmu, ktorý už v tom čase kritizoval Jozef Vydra a tieto produkty charakterizoval ako: „... niečo síce národné, ale zároveň lacné“ (Danglová, 2010: 18). Se vznikem Československa pak v oblasti lidových tradic došlo k posílení osvětové práce, ale také ke vzniku oficiálních institucí, jako byl např. Vládní komisariát pro ochranu památek na Slovensku, jehož předsedou byl jmenován Dušan Jurkovič (Jančář, 2004: 207). Samostatnou kapitolou ochrany, v tomto případě lidového stavitelství, se stala problematika muzeí v přírodě, která se odvíjí od založení Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v roce 1925 jako nejstarší instituce tohoto typu ve střední Evropě (Jančář, 2006: 15–20).⁶ Uchování materiálních artefaktů je ovšem odlišným způsobem ochrany památek lidové kultury, než je tomu u projevů duchovní povahy. Sbírkový lidových písní, tanců či slovesnosti jsou cenným pramenným dokladem, zároveň však tyto projevy žijí se svým nositelem. Jejich transmise je tedy možná i přes zánik jejich původní funkce v každodenním životě venkova, což z nich činí neobyčejně tvárný materiál. Interpretaci lidových písní či tanců můžeme vnímat nejrůznějšími způsoby, ale právě uchování tradice patří k nejdůležitějším funkcím těchto projevů. Meziválečné období, kdy v nově vzniklém Československu začalo formování proudy, jež se

5 Příkladem je ženský spolok na podporu domáceho výšivkárskeho priemyslu, Isabella, ústav Detva zameraný na povznesenie ľudového umenia a domáceho priemyslu, martinská účastinná spoločnosť Lipa, skalické Družstvo pre speňaženie domáceho ľudového priemyslu, ale aj lokálne aktivity, ako napríklad výroba prelamovanej výšivky v Chotíne a okolí, exportovanej do obchodov s jemnou bielizňou do Maďarska či Čiech.

6 Na Slovensku vzniklo prvé muzeum ľudovej architektúry až v roku 1963 v Bardejove.

později začal označovat jako folklorní hnutí, je toho výrazným dokladem. Existence místních skupin, které se vesměs podílely na udržení či ožívování lokálních lidových tradic, odkazovaly způsobem práce na vzor, jenž se vytvořil v modelu přípravy zmíněné Národopisné výstavy československé. Tyto aktivity vedly k uchování řady projevů lidové kultury, zejména folkloru a obyčejů (a v této souvislosti i lidového oděvu), které nejenom nezanikly pod tlakem modernizující se společnosti, ale staly se často důležitou součástí místní či regionální identity. Tento trend v daném období lze vidět v podstatě ve všech zemích evropského prostoru. Zároveň však nelze opomenout, že uchovávání lidových tradic posilovalo obecně i identitu národní a přímo či nepřímo se tento zájem stával často součástí oficiální kulturní politiky. Využívání i zneužívání lidové kultury je viditelné v některých zemích např. v době druhé světové války a v poválečném období pak zejména v satelitních státech tzv. sovětského bloku. I v Československu lze v obou zmiňovaných obdobích nalézt příklady, jež toto politické využití lidové kultury dokládají. V době protektorátu to byla např. organizace Národopisná Morava, jejíž představitelé byli po válce souzeni za kolaboraci. Přesto mnohé aktivity této organizace usilovaly o zachování vybraných projevů lidové kultury – uvažovalo se o zřízení vzorové slovácké vesnice, byly organizovány vyšivačské kurzy či škola malářek. Na Slovensku sa v tomto období ochrane a výskumu tradičnej ľudovej kultúry venovala Matica slovenská a Muzeálna slovenská spoločnosť, ktoré – podobne ako múzeá – fungovali na báze spolkovej činnosti.

V roce 1945 bylo dekretem prezidenta republiky zřízeno Ústředí lidové a umělecké výroby (ÚLUV, na Slovensku ŤLUV), které postupně vyrostlo v instituci, jež propojovala etnografické pracovníky s výrobci a výtvarníky (Jančář, 2004: 213). Ze zákona se měla tato organizace starat o lidové výrobce, zaměřit se na výzkum a dokumentaci. Vo svojom programe mal aj ochranu unikátnych technológií nevyhnutných pre udržanie tradičných remesiel. Uvedená významná inštitúcia bola v roce 1994 v českém prostředí zrušena a s ní i síť prodejen Krásná jizba, která předměty, navržené výtvarníky ŤLUV-u na základě inspirace lidovými řemesly a lidovou rukodělnou výrobou, šířila (Šimša, 2007: 11–13). Na Slovensku ŤLUV pôsobí do súčasnosti, spolupracuje s výrobcami tradičných artefaktov, ktorých oceňuje čestným titulom Majster ľudovej umeleckej výroby, dizajnérmí a umelcami a ako významná štátna inštitúcia plní funkciu celoštátneho dokumentačného a informačného centra a otvoreného depozitára ľudovej umeleckej výroby. Druhá polovina 20. stoloť zformovala etnológiu do dnešního moderního oboru, který se nezabývá již jen tradiční lidovou kulturou. Zůstaneme-li však u této oblasti jejího studia, pak k základní materii přistupuje posléze problematika folklorismu či etnokulturních tradic, které mají v dnešní společnosti rozmanitou podobu. A velmi výrazně se zde dostává do popředí právě problematika ochrany lidové kultury, ať již v konkrétních projevech či obecných hodnotách.

Uvedené aspekty spolu s dalšími naplňují koncept nemateriálního kulturního dědictví, kterým se odborně zabývá řada oborů, primárně však etnologie a kulturní antropologie. Vznik konceptu je spojen s mezinárodní platformou na půdě UNESCO, kde se vyvíjel od 80. let 20. století.⁷ A právě tato mezinárodní organizace sehrává dnes na poli ochrany lidové kultury významnou úlohu. Generální konference UNESCO přijala v roce 1989 Doporučení k ochraně tradiční a lidové kultury. Tento dokument nezůstal bez odezvy v České republice. Jedním z výstupů byl záchovný audiovizuální pro-

7 Mezinárodní dohovor v duchu Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva z roku 1972.

jekt dokumentace rukodělných technologií Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice, který usiloval o to být i učebním materiálem ve snahách o zachování lidových řemesel (Jančář, 2004: 214). Projekt vznikl na půdě dnešního Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici. V roce 2001 byla vytvořena také česká varianta programu UNESCO Žijící lidské poklady, která byla nazvána Nositelé tradice lidových řemesel. V rámci něj jsou oceňováni vybraní výrobci, jež získávají osvědčení o tom, že jsou nositeli tradičních technologií, hodnocena je také estetická úroveň jejich výrobků (Jančář, 2004: 216). Strážnický ústav v roce 1995 rovněž uspořádal mezinárodní poradů expertů UNESCO ze zemí střední a východní Evropy, která zhodnotila plnění uvedeného Doporučení v daných zemích, tedy právní prostředí pro využívání lidové kultury. Národní ústav lidové kultury posléze vydal v roce 1999 pro UNESCO metodologickou příručku Zásady ochrany tradiční lidové kultury před nevhodnou komercializací.⁸

Politicko-ekonomická transformácia spoločnosti v prvých rokoch existencie samostatnej Slovenskej republiky odpútalala pozornosť od ochrany kultúrneho dedičstva, kontinuálne sa jej venovali existujúce pamäťové inštitúcie, avšak na lokálnej a regionálnej úrovni prebiehali zmeny, ktoré neskôr vytvorili základ pre systematickú starostlivosť o túto oblasť. Okrem rezortu kultúry, ktorý nesie priamu zodpovednosť za ochranu kultúrneho dedičstva, nepriamo vstupujú do procesu ochrany nehmotného kultúrneho dedičstva aj ďalšie inštitúcie so svojou právnou bázou. Ide najmä o univerzity, ktoré zabezpečujú vysokoškolské vzdelávanie v odboroch súvisiacich s nehmotným kultúrnym dedičstvom, sieť mimoškolských zariadení, archívy v pôsobnosti Ministerstva vnútra SR, ako aj sieť mimovládnych organizácií. Významný podiel na plnení úloh vedecko-výskumného charakteru vo vzťahu k ochrane nehmotného kultúrneho dedičstva majú spoločenskovedné ústavy Slovenskej akadémie vied.⁹

V roce 2001 vydalo UNESCO Všeobecnou deklaráci ke kulturní rozmanitosti, kde akcentovalo ochranu kulturního dědictví v ústní a nehmotné podobě, respekt a ochranu tradičních poznatků původního obyvatelstva; dále uznání přínosu tradičních poznatků, zejména v kontextu ochrany životního prostředí a spravování přírodních zdrojů; podporu synergie mezi moderními vědeckými a místními poznatky,¹⁰ a v roce 2003 byla na 25. zasedání Generální konference UNESCO přijata Úmluva o zachování nemateriálního kulturního dědictví. Slovensko sa tiež podieľalo na príprave tohto Dohovoru prostredníctvom odborného zastúpenia na prípravných expertných stretnutiach. V roku 2003 bolo vyhlásené vládny usnesení Koncepcie účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice, jejímž úkolem bylo vytvořit informační systém, který by poskytoval přehled o živých projevech lidové kultury v České republice. Vznik tohoto systému umožňuje podrobnou dokumentaci, jež vede k ochraně tradiční lidové kultury a zároveň k její prezentaci. Koordinací úkolu byl pověřen Národní ústav lidové kultury (Blahůšek, Lukešová, 2011: 7).

Dohovor aj na Slovensku posilnil inštitucionálne a finančné mechanizmy ochrany nehmotného kultúrneho dedičstva vytvorením vládnej Koncepcie starostlivosťi o tra-

8 O přípravě příručky viz Jančář, Josef: Lidová kultura v globální informační společnosti (Jančář, 1997: 73–75).

9 Na Slovensku sa tento dokument premietol napríklad do zavedenia predmetu regionálna výchova do základných škôl pod gesciou odborníkov z univerzitných pracovísk (Jágerová, 2015).

10 *Všeobecná deklarácia UNESCO o kultúrnej rozmanitosti prijatá na 31. zasadnutí Generálnej konferencie UNESCO v Paríži, 2. novembra 2001.* http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/diversity/pdf/declaration_cultural_diversity_sk.pdf.

dičnú ľudovú kultúru, ktorá bola schválenú v roku 2007 (Kysel/Ed., 2008).¹¹ V súlade s ňou zriadilo Ministerstvo kultúry SR v roku 2008 Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru, ktorého úlohou je dokumentovanie, uchovávanie a spracovanie javov tradičnej ľudovej kultúry, ich inventarizácia a sprístupňovanie. V náplni centra je tiež plniť ďalšie záväzky vyplývajúce z ratifikácie UNESCO Dohovoru o ochrane nehmotného kultúrneho dedičstva. Vymedzené boli aj úlohy ďalších inštitúcií participujúcich na implementácii Dohovoru.¹²

Úmluva o zachovaní nemateriálneho kultúrneho dedičtví požaduje po členských štátoch založení národných seznamů, jejich zápisy pak mohou být nominovány na některé ze seznamů na celosvětové úrovni UNESCO. Jedním z nich je Reprezentativní seznam nemateriálneho kultúrneho dedičtví lidstva, jehož předchůdcem byl seznam Mistrovských děl ústního a nemateriálneho kultúrneho dedičtví lidstva UNESCO (Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity), což byl program ochrany před přijetím Úmluvy o zachování nemateriálneho kultúrneho dedičtví lidstva). Prvním zápisem České republiky na seznamu Mistrovských děl ústního a nemateriálneho kultúrneho dedičtví lidstva UNESCO byl mužský tanec verbuňk v roce 2005. Slovenská republika zaujala svoje miesto na tomto zozname tiež v roku 2005 zápisom fujary – hudobného nástroja a jeho hudby.

Česká republika splnila podmítku národního soupisu v roce 2009, kdy vznikl Seznam nemateriálních statků tradiční a lidové kultury České republiky (Šimša, Teturová, 2016; Teturová, 2019). S odvoláním na příkaz ministra č. 41 ze dne 22. prosince 2008 a na Úmluvu o zachování nemateriálneho kultúrneho dedičtví vydal Odbor regionální a národnostní kultury Ministerstva kultury ČR metodický pokyn pro vedení tohoto Seznamu. Příjemcem na zápis statků do Seznamu je Ministerstvo kultury ČR, návrhy zápisu posuzuje Národní rada pro tradiční lidovou kulturu. Správou seznamu je pověřen Národní ústav lidové kultury ve Strážnici, který také zajišťuje redokumentaci zapsaných statků. **Národní seznam** je definován jako Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury České republiky (List of Intangible Elements of Traditional Folk Culture), což podtrhuje skutečnost, že se zaměřuje především na jevy tradiční kultury venkovských komunit.

Na Slovensku vydalo štatút Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska Ministerstvo kultúry SR v súvislosti s prijatím uznesenia vlády Slovenskej republiky č. 666 z 8. augusta 2007 k návrhu Konceptie starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru, no začal sa vytvárať na základe prvej výzvy na posielanie návrhov v roku 2010 (Kysel, 2013; Ryšavá-Záhumenská, 2017; Voľanská, 2019). Výzvu každoročne vyhlasuje minister/ka kultúry a hodnotenie návrhov uskutočňuje Odborná komisia pre posudzovanie návrhov na zápis do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska zložená z vedeckých, tvorivých a pedagogických pracovníkov najmä z oblasti nehmotného kultúrneho dedičstva. Za spravovanie Reprezentatívneho zoznamu ako aj Zoznamu najlepších spôsobov ochrany nehmotného kultúrneho dedičstva je zodpovedné Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru pri SLUK-u. Má na starosti nielen samotné

11 V roku 2015 vláda SR schválila Konceptiu starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru do roku 2020. Na ňu nadväzuje dokument Konceptia udržateľného rozvoja nehmotného kultúrneho dedičstva a tradičnej ľudovej kultúry na roky 2020 – 2025, vypracovaný Ministerstvom kultúry SR, reflektujúci obsahové a tematické rozšírenie Vykonávacích smerníc a ďalších dokumentov v nadväznosti na ciele Agendy OSN 2030.

12 Zoznam a charakteristika týchto inštitúcií sú uvedené v *Slovenskom národopise* č. 5/2013 na s. 566–576 pod názvom Slovak Institutions Participating in Implementation of the UNESCO Convention.

zápisy do oboch zoznamov, ale aj ich správu, teda monitorovanie už zapísaných prvkov pomocou periodických správ, ktoré v presne stanovených obdobiach podávajú predkladatelia pôvodných spisov – teda samotní nositelia tradície. V súčasnosti je v českom národnom zozname zapísaných 28 prvkov a v slovenskom 26 prvkov.

Zo stručného historického exkurzu (Hamar, 2013) vidíme, že kultúrne inžinierstvo narábajúce s vybranými prvkami tradičnej ľudovej kultúry má počiatky už v dobe industrializácie a neskôr pod vplyvom globalizácie bolo usmernené medzinárodne prijatou legislatívou. Historickým oblúkom sa dospelo k zisteniu, že najbezpečnejšou ochranou nehmotného kultúrneho dedičstva je ochrana jeho udržateľnosti v pôvodnom prostredí a u jeho pôvodných nositeľov, ktorí sú zainteresovanými participantmi na projektoch ochrany. Kultúrne dedičstvo sa stalo objektom výskumu a predmetom medzinárodnej diskusie odborníkov z rôznych disciplín. S využitím jeho ekonomického potenciálu, teda s komodifikáciou kultúrneho dedičstva, vznikajú nové ohrozenia, ktoré prináša kultúrny priemysel a na ktoré reagujú etnologické i antropologické výskumy. Model ochrany a výskumu hmotného a nehmotného kultúrneho dedičstva rozpracovaný v rámci UNESCO a vedecký diskurz, ktorý vyvolal, je inšpiratívny aj pre skúmanie iných foriem ochrany a udržateľnosti prvkov tradičnej ľudovej kultúry v súčasných socio-ekonomických a kultúrno-politických podmienkach.

Príspevok vznikol v rámci vedecko-výskumného projektu APVV-16-0115
Sociokultúrny kapitál úspešných obcí ako zdroj udržateľného rozvoja slovenského vidieka.

LITERATÚRA A INTERNETOVÉ ZDROJE

- Bendix, R. (2008). Heritage between economy and politics An assessment from the perspective of cultural anthropology. In: L. Smith, N. Akagawa (Eds.), *Cultural Heritage*. London: Routledge (s. 253–269).
- Bitušiková, A. (2015). Nové prístupy k výskumu kultúrneho dedičstva. *Etnologické rozpravy*, 22(3), 7–14.
- Blahúšek, J., Lukešová, M. (Eds.) (2011). *Metodika identifikace a dokumentace tradiční lidové kultury v České republice v kontextu Koncepcie účinnější péče o tradiční lidovou kulturu na léta 2011–2015*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury.
- Brouček, S. (2002). Čeněk Zíbrt pohledem náležavého dopisu Lubora Niederla. *Český lid*, 89(2), 173–185.
- Brouček, S. (2015). Účast Slováků a Slovenska na přípravách Národopisné výstavy československé 1895. In: *Odkaz Národopisné výstavy československé 1895 v oblasti etnografie, muzejnictví a památkové péče*. Prameny a studie č. 56. Praha: Národní zemědělské muzeum (s. 45–58).
- Danglová, O. (2010). Folklorizmus včera a dnes. *Etnologické rozpravy*, 17(1–2), 14–25.
- Frolec, V. (1968). Odkaz D. Jurkoviče. *Národopisné aktuality*, 5(3–4), 226.
- Hamar, J. (2013). The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. In the Mirror of Implementation Discourse in Slovakia. *Slovenský národopis*, 63(5), 497–506.
- Hamar, J., Voľanská, L., (2015). Between Politics, Science and Bearers. Implementation of the UNESCO-Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. *Národopisná revue*, 25(5), 35–46.
- Hannerz, U. (1998). *Transnational connections. Culture, People, Places*. Routledge: London and New York.
- Jágerová, M. (2015). Regionálna výchova a prvky tradičnej kultúry vo výchovno-vzdelávacom procese na Slovensku – história, súčasný stav, perspektívy. *Etnologické rozpravy*, 22(3), 65–77.
- Jančár, J. (1997). Lidová kultura v globálnej in-

- formační společnosti. *Národopisná revue*, 7(2), 73–75.
- Jančář, J. (2004). Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice. *Český lid*, 91(2), 205–219.
- Jančář, J. (2006). Proměny prezentace lidové kultury v národopisných muzeích v přírodě. *Museum vivum*, 2, 15–20.
- Křížová, A. (2001). Lidové umění jako inspirační zdroj českého dekorativismu. In: J. Krist, V. Ondrušová, V. Zezulová (Eds.), *Tradice lidové kultury v kulturním vývoji České republiky*. Strážnice: Ústav lidové kultury (s. 70–80).
- Kysel, V. (Ed.) (2008). *Koncepcia starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru*. Bratislava: Národné osvetové centrum.
- Kysel, V. (2013). Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Slovakia. *Slovenský národopis*, 61(5), 561–565.
- Luther, D. (2015). Nehmotné kultúrne dedičstvo z pohľadu etnológie. *Etnologické rozpravy*, 22(3), 15–23.
- Národopisná výstava československá* (1895). Praha. Online prístupné na <https://www.nulk.cz/ek-obsah/narvystava/index.htm> (navštívené 8. 2. 2021).
- Návrh Koncepcie udržateľného rozvoja nehmotného kultúrneho dedičstva a tradičnej ľudovej kultúry na rok 2020-2025*. Online prístupné na <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/SK/LP/2019/725> (navštívené 26. 2. 2021).
- Ryšavá-Záhumenská, E. (2017). Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in Slovakia. In: H. Schreiber (Ed.), *Intangible Cultural Heritage, Safeguarding Experiences in Central and Eastern European Countries and China*. Warszawa: National Heritage Board od Poland (s. 226–237).
- Slovak Institutions Participating in Implementation of the UNESCO Convention (2013). *Slovenský národopis*, 61(5), 566–576.
- Šimša, M. (2007). *Nositelé tradice lidových řemesel I*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury.
- Všeobecná deklarácia UNESCO o kultúrnej rozmanitosti prijatá na 31. zasadnutí Generálnej konferencie UNESCO v Paríži, 2. novembra 2001*. Online prístupné na http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/diversity/pdf/declaration_cultural_diversity_sk.pdf (navštívené 22. 2. 2021).
- Šimša, M., Teturová, J. (Eds.) (2016). *Nemateriální statky tradiční lidové kultury v České republice / Intangible Elements of Traditional Folk Culture in the Czech Republic*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury.
- Teturová, J. (2019). The List of Intangible Elements of Traditional Folk Culture in the Czech Republic. *Národopisná revue*, 29(5), 74–80.
- Volanská, E. (2019). On Creating Intangible Cultural Heritage Lists in Slovakia: the State of the Art in 2019. *Národopisná revue*, 29(5), 80–85.

O AUTORKÁCH

ZUZANA BEŇUŠKOVÁ (ORCID:0000-0002-3727-5812) – prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc., pracuje od roku 1983 v Ústave etnológie a sociálnej antropológie SAV, kde sa zameriava na výskum obyčaji, transformáciu tradičnej kultúry a jej úlohu v regionálnom rozvoji a na dejiny slovenskej etnológie. Od roku 1996 pedagogicky pôsobí na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre. Je autorkou štyroch vedeckých monografií, približne stovky vedeckých štúdií, viacerých vedecko-výskumných projektov a spoluautorkou niekoľkých vedeckých a odborných knižných publikácií a audiovizuálnych dokumentov.

MARTINA PAVLICOVÁ – doc. PhDr. Martina Pavlicová, CSc., absolventka etnologie na Filozofickej fakulte Masarykovy univerzity v Brně, kde začala také svoju akademickú kariéru. Od roku 1992 je zamestnankyni Ústavu evropské etnologie Masarykovy univerzity. Zabýva sa souvislostmi tradiční lidové kultury, historiografií, teorií etnologie, sociální kulturou a studiem folkloru a folklorního hnutí s důrazem na sociální a politický kontext. Od devadesátých let 20. století spolupracuje s UNESCO na různých úrovních. Je také redaktorkou časopisu *Národopisná revue*.